

THE HISTORY OF QUVA IN HISTORICAL SOURCES AND ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Shaxribonu Yo‘ldashboyeva

2nd-year Student, History of the Peoples of Central Asia Program

E-mail: yoldoshboyevashahribonu@gmail.com Tel: +998931353106

Scientific Supervisor: Turdixo‘jayeva Mahliyo

PhD in Historical Sciences

***Annotation:** This article examines the history, monuments, and rich cultural heritage of the city of Quva, one of the most ancient cities in the Fergana region. It analyzes archaeological research conducted in the area, including findings that reveal the structure of Quva, its shahristan parts, and the Buddhist temple. The article also provides information on how the history of the city is reflected in historical sources. In addition, it discusses the ancient names of Quva and how it has been recognized and studied by various scholars.*

***Keywords:** Fergana Valley, Quva, Qubo, Qubod, Buddhist temple, V.A. Bulatova, V.D. Zhukov, Chinese sources, “History of Fergana”, shahristan.*

QUVA SHAHRI TARIXIY MANBALAR VA ARXEOLOGIK TADQIQOTLARDA.

Shaxribonu Yo‘ldashboyeva

Markaziy Osiyo xalqlari tarixi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: yoldoshboyevashahribonu@gmail.com Tel: +998931353106

Ilmiy rahbar: t.f.f.d. (PhD) Turdixo‘jayeva Mahliyo

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Farg‘ona hududidagi eng qadimgi shaharlarda biri bo‘lgan Quva shahrining tarixini, yodgorliklarini va boy madaniyatini o‘rganish uchun olib borilgan arxeologik tadqiqotlar va tadqiqotlar natijasida topilgan Quva shahrining tuzilishi, uning shahriston qismlari, buddaviylik ibodatxonasi shaharning tarixi, tarixiy manbalarda qanday yoritilgani haqida ma‘lumot beriladi. Bundan*

tashqari Quva shahrining qadimda qanday nomlar bilan atalganligi, qaysi olimlar tomonidan Quva shahri qandan e'tirof etilganligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: *Farg'ona vodiysi, Quva, Qubo, Qubod, buddaviylik ibodatxonasi, V.A. Bulatova, V. D. Jukov, xitoy manbalari, "Tarixi Farg'ona asari", shahriston.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются история, памятники и богатое культурное наследие города Кува - одного из древнейших городов Ферганского региона. Анализируются результаты археологических исследований, в ходе которых были выявлены структура города, его шахристан, а также буддийский храм. Также освещается, как история Кувы отражена в исторических источниках. Кроме того, приводятся сведения о древних названиях города и о том, какими учёными он был изучен и признан.*

Ключевые слова: *Ферганская долина, Кува, Кубо, Кубод, буддийский храм, V.A. Булатова, В.Д. Жуков, китайские источники, «История Ферганы», шахристан.*

Farg'ona vodiysi - Markaziy Osiyoning eng qadimgi dehqonchilik manzilgohlaridan biri bo'lgan. Shuningdek, Markaziy Osiyo tarixi va madaniyatida doimo muhim ahamiyatga ega bo'lgan hududlardan edi. Farg'ona hududida ko'plab qadimiy shaharlar mavjud. Farg'ona vodiysida 70 dan ziyod shaharlar mavjud bo'lgan. Qadimgi an'analarga ko'ra shahar bo'lishi uchun aholi 32 hunar bilan shug'ullansa shahar deb hisoblangan. Shular jumlasidan Quva shahri ham Farg'ona hududidagi tarixiy shaharlardan biridir. Shu nuqtai nazardan Quva shahrini tarixiy va etnografik jihatdan o'rganishni taqazo qilgan. Quva shahri xarobasini 1956-yildan O'zbekiston respublikasi Fanlar akademiyasining Tarix va arxeologiya instuti tomonidan Quva shahrining shahriston qismi va uning atrofidagi hududlarni tadqiq qilishni boshlashgan(1-jadvalga qarang). Ushbu tadqiqot ishlarga Yahyo G'ulomov rahbarlik qiladi va bu jamoa tarkibida X. M. Muhammedov, V. A. Bulatova, M. Aminova, V. D. Jukov kabi yirik olimlar ishtirok etishadi. 1956-yilda arxeolog V. D. Jukov Quva shahri

xarobasini tadqiq etadi va arxeologik obidalarning xaritasini tuzib chiqadi¹. (*1-Ilovaga qarang*) Bundan tashqari Quva shahrining o'rganishda yodgorlikda olib borilgan qazishma ishlarida V. A. Bulatova tomonidan topilgan budda ibodatxonasi bo'lgan².

Quva shahri Farg'onaning eng qadimiy shaharlaridan biridir. Qadimda bu shahar "Qubod", "Qubo" nomi bilan atalgan va keyinchalik Quva nomini olgan. Quva shahri qadimdan *Farg'ona vodiysining markazi* bo'lib kelgan. Bunga asosiy sabab esa bu hududning geografik jihatdan qulayligi va iqlimining yaxshiligi, suvning ko'pligi, karvon yo'llariga yaqinligi ham bo'lgan. Bu sabablar Quva shahrida dehqonchilik, hunarmanchilik va savdoning rivojlanishiga sharoit yaratib bergan. Quva shahri Farg'ona hududini Qashg'ar bilan bog'lovchi qadimgi savdo yo'li ustida joylashgan edi. Bu esa Quva shahrida madaniyatni gullab-yashnashiga xizmat qilgan.

Quva shahri o'rta asrlarda arablar kirib kelib, arab bosqinchilari tomonidan "Kubo" deb atalgan va bu turkchadagi "tepa" bilan bir xil bo'lgan. O'rta asrlarda Quva shahrining uchta qismdan iborat bo'lib, jami maydoni 100-120 gektar atrofida bo'lgan va buning 12 gektar qismi Quvaning shahriston qismiga to'g'ri kelgan. Hozirda shahriston va ark qismlari saqlanib qolgan. Bundan tashqari Quva shahrida budda ibodatxonasi ham bo'lgan. Ushbu ibodatxona Quva yodgorligidagi arxeologik qazishmalar davomida V. A. Bulatova tomonidan topib o'rganilgan. Ushbu budda ibodatxonasi VIII asrda arablar kelgan vaqtda Qutayba ibn Muslimning buyrug'i bilan arablar tomonidan vayron qilinganligi aniqlangan. Tadqiqotlar davomida ko'plab haykallarning bo'lak qismlari, uy xo'jalik buyumlari va buddaning boshi ham topiladi (*1-jadvalga qarang: 2-rasm*). Ahamiyatli jidati budda boshining peshonasiga uchinchi ko'z ishlangan bo'lgan va topilgan vaqtda haykalning burni shikast ko'rgan. Uy-xo'jalik buyumlari esa qora, qizil va jigarrang ranglarda bo'lib, angob³ bilan

¹ Жуков В.Д. Обследование городища старая Кува в 1956 год. КСИА. Вып 80. М.: 1960. - 80с.

² Булатова В.А. Древняя Кува. - Т; Фан, 1972. - 115с.

³ Angob – kulolchilikda keng qo'llaniladigan, qizil kesakdan tayyorlangan bo'yoq.

qoplangan biroq, jilolanmagan yupqa qatlamli bo'lgan. Quva shahrida hunarmandchilik sohasi rivojlangan sohalardan biri bo'lgan. Xususan temirchilik va shishasozlik judayam taraqqiy etgan sohalardan bo'lgan. Quva shahrida shishalar juda ham arzon bo'lgan. Shu sababli shishadan turli uy xo'jaligi buyumlari, xususan, vazalar, chiroyli idishlar ham yasalgan (*1-jadvalga qarang: 3-rasm*). Shishadan yasalgan ushbu buyumlar hattoki Xitoyda ham mashhur bo'lgan.

Quva shahrining ilk o'rta asrlarda muhim va mashhur shahar bo'lishiga sabablardan yana biri bu uning zarbxonasining mavjud bo'lganligidir. Aynan ilk o'rta asrlar Quva shahri tangalarni zarb qilgan hududlardan biri bo'lgan. 1950-yillardagi tadqiqotlar natijasida X asrga oid bo'lgan 14 ta tanga topilgan va ushbu tangalar bronzadan zarb qilingan. Ushbu topilgan tangalar yumaloq shaklda bo'lib, ularning diametri 2,7 va 2,9 sm bo'lgan va tangalarning markaz qismida 0,8 sm dan iborat teshigi bor. Ilk o'rta asrlarda yashagan ko'plab olimlar tomonidan Quva shahriga tavsiflar berilgan. Xususan, ilk o'rta asrlarda yashagan mashhur olim Ishtaxriy o'zining "Kitob ul-masolik va al-mamolik" nomli kitobida Quva shahriga quyidagicha ta'rif bergan: *"Qubo kattaligi jihatidan Axsikentga teng. Butun viloyatning eng chiroyli joyi shu yer. Bu yerda ko'xandiz, shahriston va rabod bor. Ko'xandiz buzilib ketgan. Jome masjidi ko'xandizda, bozor, amirlar saroyi, zindon rabodda joylashgan. Rabod devor bilan o'rab olingan, u yerda bog'u bo'stonlar bor, oqar suvlari mo'ldir⁴".*

Quva shahri ilk o'rta asrlarga kelib Farg'onaning eng obod shaharlaridan biriga aylangan. "Hudud ul-olam" asarida Quva shahriga quyidagicha ta'rif berilgan: "Qubo - katta shahar, bu Farg'ona nohiyatidagi eng obod shahar erur⁵". Bu kabi ta'riflar Quva shahrining Farg'onadagi naqadar go'zal va obod shaharlardan biri bo'lganligidan dalolat beradi. Quva shahri haqidagi ma'lumotlarni mashhur tarixchi, tarjimon olim Is'hoqxon To'ra Ibratdan olishimiz mumkin. Ibratning "Tarixi Farg'ona" nomli kitobi Farg'ona haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Shu jumladan, Quva shahri tarixi bo'yicha ham.

⁴. Истахрий. Кито́б Ул-Масолик Ал-Мамолик. – Т; Фан; 2019. - С174

⁵ Худуд Ул-Олам. – Т; О'zbekiston, 2008.- С16

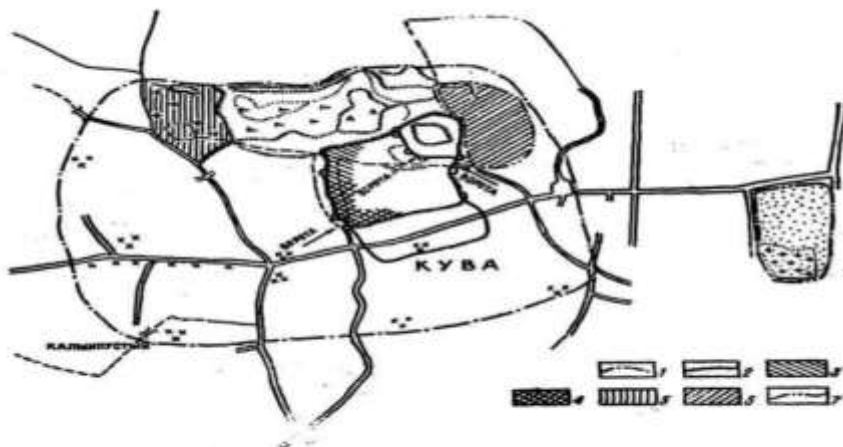

Ibrat o'zining asarida Quva shahrini Farg'ona vodiysidagi eng qadimgi shahar deb ko'rsatadi va shaharga quyidagicha ta'rif beradi: *"Farg'ona bino bo'lmasdan bino bo'lgan shahar Qubo edi"*⁶.

Bundan tashqari Quva shahri Farg'onaning poytaxtiyam bo'lganligini aytadi: *"Quboni Qubod (No'shiravonning otasi) o'zi bino qilgan ekan. Farg'onaning poytaxti ul vaqtda "Qubo" ekan. va ba'zi vaqtlarda Axsikent poytaxt bo'lgan ekan"*⁷. Ibrat tomonidan qayd qilib qoldirilgan bu kabi qimmatli ma'lumotlar nafaqat Quva shahri, balki butun Farg'ona tarixi uchun muhim va qimmatli manba vazifasini o'taydi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib xulosa qilganda, Quva shahri Farg'ona vodiysidagi eng qadimgi shaharlardan biri bo'lgan. Quva shahri nafaqat tarixni balki, qadimiy madaniyatni ham o'z ichiga olgan. Buning dalili sifatida Quva shahridan topilgan buddaviylik diniga oid asori-antiqalarni ko'rsatishimiz mumkin. Arablar kirib kelgan davrdan esa albatta, islom dini va madaniyati ham kirib kelgan. Quva shahrining mana shunday tarixiy davrlardan o'tib kelishi uni yanada vatanimiz tarixida qiymati va qimmatini oshiradi.

Ilovalar:

1-ilova (Quvaning shahrison va rabot qismlari xaritasi.)

⁶ Исҳоқхон Тўра Ибрат. Тарихи Фарғона. – Т; Маънавият; 2005 – С277

⁷ Исҳоқхон Тўра Ибрат. Тарихи Фарғона. – Т; Маънавият; 2005 – С278.

1-jadval

N	Rasm	Quva shahriga oid rasmlar
1		Quva shahrining arxeologik ekspeditsiyalar natijasida topilgan qoldiq qismi (https://telegra.ph/file/7930d5f509f7fa4e4e8f6.jpg)
2		Quva shahridagi ibodatxonadan topilgan haykal parchalari (https://telegra.ph/file/281be8f6297eb65ea2bd5.jpg)
3		Quva shahridan topilgan shishadan yasalgan buyumlar (https://telegra.ph/file/558387ae10b9583c50694.jpg)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Булатова В.А. Буддийский храм в Куве // СА. 1961. № 3. – С. 241–250.
2. Булатова В.А. Древняя Кува. – Т.: Фан, 1972. – 115 с.
3. Жуков В.Д. Обследование городища Старая Кува в 1956 год // КСИА. Вып. 80. – М., 1960. – 80 с.
4. Исхоқхон Тўра Ибрат. Тарихи Фарғона. – Т.: Маънавият, 2005. – 300 с.
5. Истахрий. Китоб ул-Масолик ал-Мамолик. – Т.: Фан, 2019. – 478 с.
6. Худуд ул-Олам. – Т.: O‘zbekiston, 2008. – 63 с.
7. Хо‘jayев А. Farg‘ona tarixiga oid ma’lumotlar. – Farg‘ona: Farg‘ona, 2013. – 288 б.